

DİLSİZ KAVAL İCRA NOTASYONUNDA KULLANILAN TERİM VE İŞARETLER ÜZERİNE BİR MODEL ÖNERİSİ

A PROPOSAL OF A MODEL OF USING EXPRESSIONS AND SIGNS ON RIM-BLOWN KAVAL PERFORMING NOTATION

Haydar TANRIVERDİ*

ÖZ: Bu çalışmada, dilsiz kaval çalgısı için yazılan eserlerin notasyonunda kullanılabilecek terim ve işaretler ele alınmıştır. Çalgı notasyonunda kullanılan bu işaret ve terimler, icracının melodiyi, gerektiği tavrı ve tarza uygun şekilde yorumlaması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Teknik terim ve işaretler, dilsiz kaval çalgısının icra açısından karakteristik özelliklerinin bozulmaması ve ülkemizdeki zengin yöresel tavırların çalgı icrasına yansıtılması açısından da vazgeçilmez unsurlardır.

Araştırma sürecinde, müzik terminolojisindeki terim ve işaretlerin diğer nefesli çalgılardaki kullanımları ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Notasyonda nefesli çalgılar için kullanılan mevcut terim ve işaretler, dilsiz kaval çalgısı icrasında kullanılan dil, gırtlak, parmak vurguları gibi bir takım teknik uygulamaların ifadesinde yetersiz kalmaktadır. Bu noktadaki yeni terim ve işaretlerin icra notasyonuna eklenmesi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda elde edilen bulguların yanı sıra uzman görüşleri de alınarak karşılaştırma yöntemiyle elde edilen bulgular analiz edilmiş, terim ve işaretlerin çalgı icrasında uygulama şekilleri anlatılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dilsiz kaval, dilsiz kaval eğitimi, süsleme, nüans, alterasyon.

ABSTRACT: In this study, the terms and signs used in the notation of the rim-blown kaval are discussed. These signs and terms used in the instrument notation are of great importance for the performer to correctly interpret the melody in accordance with the required tone and style. These are indispensable elements in terms of preserving the characteristic features of the rim-blown kaval and reflecting the correct performance of the rich local tones in our country.

During the research process, literature review is made on the use of terms and signs in music terminology in other wind instruments. The current terms and signs used for wind instruments in notation are inadequate in the expression of some technical implementations used in the rim-blown kaval. Therefore, it is essential to add new terms and signs for performing the notation. In this direction, the findings obtained by the comparison method, taking the expert opinions, are analyzed and the implementation methods of terms and signs in instrument performance are explained as well as suggestions are presented.

Keywords: Rim-blown kaval, rim-blown kaval training, ornament, nuance, alteration.

* Öğr. Gör. – İstanbul Teknik Üniversitesi İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuarı / İstanbul - tanriverdih@itu.edu.tr (Orcid ID: 0000-0002-2308-7626)

Giriş

Kaval, insanoğlunun üflemeli ilk çalgılarından biridir. Üfleme yolu ile icra edilen bu çalgılar bazı kaynaklarda “*ötkü, soluk, nefesli çalgılar*” gibi isimlerle ifade edilmiştir (Gazimihal, 1975). Benzer şekilde Tarlabası da kavalın tarihinin, insanlığın varoluşu kadar eskilere dayandığını aktarmaktadır (Tarlabası, 1990: 6).

Kaval, Orta Asya Türk uygarlıklarından itibaren günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve halen yaygın bir şekilde kullanılan bir halk müziği çalgısıdır. Kaval ailesinin bugün yaygın bir şekilde icra edilen üyesi olan dilsiz kaval, ülkemizde 80’li yılların başına kadar genellikle kırsalda çobanların kullandığı bir çalgı olarak bilinmektedir. Bu çalgının 1976 yılında kurulan İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarında müfredatının oluşturulup akademik eğitiminin verilmesi ve ilerleyen süreçte halk müziği topluluklarında icra edilmeye başlanması, çalgının orkestralarda yerini alarak, tanınma ve yaygınlaşma sürecini başlatmıştır.

Dilsiz kavalın konservatuvardaki eğitim sürecinin ilk yıllarında, çalgının akademisyenlerinin henüz yetişmemiş olması ve icra profilli eğitimcilerin ders verdiği eğitim sürecinde bir nevi ustadan çırağa yöntemi kullanılarak meşk sistemi ile eğitim yürütülmüştür. Zamanla eğitim programları geliştirilmeye çalışılsa da bu programlar da sonuçları açısından başarı oranları akademik çalışmalarla ölçülebilecek sistematik bir temele oturtulamamıştır. Yapılan bu tespitlerin yanı sıra çalgıda metotlaşma süreci de uzun zaman almıştır. Son yıllarda dilsiz kaval ile ilgili yazılan metotlar incelenmiş, bu çalışmaların çalgının eğitiminde ve öğretiminde önemli katkılarının bulunmasının yanı sıra birtakım eksikliklerinin de olduğu tespit edilmiştir.

İcraya etki eden en önemli faktörlerden birisi de çalgı notasyonunda kullanılan terim ve işaretlerin uygulama şekilleridir. Ülkemizde dilsiz kaval çalgısı üzerine eğitim veren kurum ve kuruluşların, çalgı eğitiminde kullanmış oldukları materyallerde terim ve işaretlerin birkaçı (*çarpma, vibrato, tril*) haricinde, diğer terim ve işaretler konusuna yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Dilsiz kaval konusunda yapılmış olan akademik çalışmalarını inceleyen Aydın, bu çalışmalardaki bilgilerin yetersiz ve verilmiş olan bilgilerin birbirleri ile çelişkili olduklarını ifade etmektedir:

Çalgı eğitiminde metotlu çalışma önemli olmasına karşın ülkemizde özellikle geleneksel halk müziğimizde kullanılan çalgılara ait metotların yetersiz sayıda olması, dahası bazı çalgıların metodunun olmaması bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin dilsiz kaval ile ilgili kitap haline getirilmiş iki metot bulunmaktadır. Bunun yanında dilsiz kaval ile ilgili metodik çalışmalar yok değildir. Fakat bu çalışmaların yetersiz sayıda olması ve içeriklerine bakılacak olunursa, birbirleriyle kıyaslandığında, tutuş tekniği ve çalım teknikleri gibi icraya yönelik bazı bilgilerin çelişikliği başka bir sorun teşkil etmektedir (Aydın, 2015: 2).

Aydın'ın, dilsiz kaval çalgısı konusunda yapılmış olan metodolojik çalışmalar üzerine hazırlanmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasının, dilsiz kaval çalgısında terim ve işaretlerin kullanımları konusundaki çıkarımları da, konunun hassasiyetini ortaya koymaktadır (Aydın, 2015: 25-31).

1- Aydın'ın *vibrasyon (vibration)* konusunda yapmış olduğu tespitler.

Fedai Tekşahin'in Dilsiz Kaval Metodunda vibrasyon tekniğinden bahsedilmiş olup, eser ve etütlerde hangi kısımlarda uygulanacağı gösterilmiştir. Cihan Yurtçu'nun ve Kemal Akdemir'in çalışmalarında *vibrasyon tekniği* ile ilgili bir açıklamaya yer verilmemiş olup, sadece belirli eser ve etütler üzerinde simge olarak gösterilmiştir. Adnan Çağ'ın ve M. Ulaş Atasoy'un çalışmalarında vibrasyon tekniği ile ilgili herhangi bir açıklamaya veya simgeye rastlanmamıştır (Aydın, 2015: 25).

2- Aydın'ın efektif terim ve işaretler konusunda "*Parmak Teknikleri*" başlığı altında yapmış olduğu tespitler.

Cihan Yurtçu tarafından hazırlanan sanatta yeterlilik tezinde, *appoggiatura* (çarpma), *trill* ve *glissando* teknikleri çeşitli etüt ve eserler üzerinde örneklendirilmiştir. Kemal Akdemir tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, parmak pozisyonlarına değinilmiş olup, *appoggiatura* (çarpma) ve *trill* teknikleri çeşitli eserler üzerinde örneklendirilmiştir. Adnan Çağ'a ait dilsiz kaval metodunda, parmak pozisyonları gösterilmiş olup, parmak tekniklerini içeren diğer tekniklere ait bir açıklamaya veya gösterime rastlanmamıştır. M. Ulaş Atasoy tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, parmak pozisyonlarına değinilmiş olup, parmak tekniklerini içeren diğer tekniklere ait bir açıklamaya veya gösterime rastlanmamıştır (Aydın, 2015: 28-29).

3- Aydın'ın *hız terimleri* konusunda yapmış olduğu tespitler.

Fedai Tekşahin tarafından hazırlanan dilsiz kaval metodunda, *hız terimleri*, Türkçe karşılıkları ve hız dereceleri ile verilmiştir. Belirli etüt ve eserlerde hız dereceleri ifade edilmiştir. Cihan Yurtçu tarafından hazırlanan sanatta yeterlilik tezinde, *hız terimleri* ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Bunun yanında çalışmada yer alan tüm etütlerin hız dereceleri belirtilmiştir. Adnan Çağ'a ait dilsiz kaval metodunda, *hız terimleri* ile ilgili bir bilgiye rastlanmamış olup, çalışmada yer alan etüt ve eserlerin hız dereceleri belirtilmemiştir. Kemal Akdemir tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, *hız terimleri* ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmada yer alan etüt ve eserlerin hız dereceleri belirtilmemiştir. M. Ulaş Atasoy tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, etüt ve eserlere yönelik bir inceleme durumu olmadığı için, hız terimleri ve hız dereceleri ile ilgili veri bulunmamaktadır (Aydın, 2015: 34).

4- Aydın'ın *gürlük terim ve işaretleri* konusunda yapmış olduğu tespitler.

Cihan Yurtçu tarafından hazırlanan sanatta yeterlilik tezinde, *nüans* konusuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca etüt ve eserlerde *nüans*

işaretlerine rastlanmamıştır. Adnan Çağ'a ait dilsiz kaval metodunda *nüans* konusuna değinilmemiştir. Etüt ve eserlerde *nüans* işareti rastlanmamıştır. Kemal Akdemir'in hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde, *nüans* konusuna değinilmemiştir. Etüt ve eserlerde *nüans* işareti rastlanmamıştır. M. Ulaş Atasoy tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, etüt ve eserlere yönelik bir inceleme durumu olmadığı için, *nüans* konusuyla ilgili veri bulunmamaktadır (Aydın, 2015: 35-36).

Yukarıda dört başlık halinde sunduğumuz Aydın'ın tespitleri, dilsiz kaval üzerine yapılan çalışmalarda terim ve işaretler konusunda genel tabloyu ortaya koymaktadır. Bu tespitler ışığında dilsiz kaval eğitimindeki var olan çalışmaların terim ve işaretler bakımından yetersiz olduğu açıkça görülmektedir.

Bu araştırmada, dilsiz kaval icra notasyonunda kullanılması gereken, müzik terminolojisi içerisinde yer alan terim ve işaretler konusundaki görüşlerimiz beş ana grupta kümelenebilir:

1. Efektif Terim ve İşaretler

Müzik icrası sırasında doğru ve yerinde kullanıldığında melodiyi tekdüzelikten kurtaran efektler önemlidir. Dinleyicinin duyumunda, bilinen temel icra kalıplarının dışında bir etki, derinlik alanı oluşturabilmek ve daha lirik bir yorumun ifadesi için kullanılması beklenen efektif terim ve işaretler; *vurgu*, *vibrato* ve *glissando*'dur.

1.1.Vurgu (Accent)

Accent olarak da anılan *vurgu*, tıpkı konuşmada olduğu gibi melodide yer alan bir veya birden fazla notanın belirginleştirilerek diğerlerinden daha güçlü icra edilmesiyle elde edilen bir efekttir. Çalınacak notanın üstüne (>) işaretinin konması ile gösterilir. Genel müzik terminolojisinde "*vurgu*" olarak adlandırılan bu işaretler tek tiptir.

Dilsiz kaval çalgısının karakteristik özelliklerini ortaya çıkarma noktasında *vurgunun* çalgı icra özelliklerine uygun şekillerde tanımlanması gerekmektedir. Çalgıda "*vurgu*" efekti, genellikle parmak, gırtlak (nefesin gırtlak yolu ile tutulup bırakılması) ve dil vurgusu olmak üzere üç ayrı şekilde kullanılmaktadır. Bu vurguların duyumu da, uyandırdığı etki de birbirinden farklıdır. Bu farklar yöresel tavırların ortaya çıkartılabilmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Notasyondaki vurguların dilsiz kaval özelinde ifade edilebilmesini sağlama açısından tanımlamaya çalışılan ilave öneriler aşağıda örnekleri ile anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Parmak Vurgusu

Vurgulanacak notanın üzerinde yer alan (*p>*) işareti, notanın parmak vurgusu ile icra edileceğini gösterir. Parmak vurgusunun notada gösterilişi. (Şekil 1)

Şekil 1: Parmak vurgusunun nota üzerinde gösterilişi.

1.1.2. Gırtlak Vurgusu

Üflemenin “u-ü” şeklinde gırtlaktan yapıldığı vurgulu üfleme şeklidir. Gırtlak ve ağız kanalından vurgulu ve kesik biçimde ciğerlerdeki havanın üflenmesi ile “gırtlak vurgusu” elde edilir. Vurgulanan notaya sert bir efekt vererek diğer notalardan daha keskin duyulmasını sağlar. Vurgulanacak notanın üzerinde (*g>*) işareti konarak notada gösterilir (Şekil 2).

Anadolu’da birçok yörede, belli tavırların ortaya çıkartılmasında yaygın olarak kullanılan bir vurgu şeklidir. Ayrıca icrası esnasında içinde ritmik bir yapı da barındırmaktadır.

Şekil 2: Gırtlak vurgusunun nota üzerinde gösterilişi.

1.1.3. Dil Vurgusu

Üflemenin “tü-tu” şeklinde dil ile yapıldığı vurgulu üfleme şeklidir. Vurgulanacak notanın üzerine (*d>*) işareti konarak notada gösterilir (Şekil 3).

İcra sırasında hava yolunun kapatılıp açılması, dilin üst dişlerin iç kısmına çarptırılması yöntemiyle gerçekleştirilir. Gırtlak vurgusuna göre daha keskin bir duyumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Şekil 3: Dil vurgusunun nota üzerinde gösterilişi.

1.2. Vibrato (Vibration)

Vibrasyon (*vibrato*) sesin dalgalı olarak uzamasıdır. Duyumda sesin düz değil de titreşerek, dalgalı şekilde izlenim bırakması *vibrato* olarak adlandırılır. Sabit sestten başlayıp sabit seste son bulacak şekilde, ses saniyede birden fazla pestleşip tizleştirilerek vibrato elde edilir. (Şekil 4)

Çalgının karakteristik ses yapısının ortaya çıkartılması açısından en önemli efektlerden biridir.

Şekil 4: Vibrasyonun nota üzerinde gösterilişi.

1.2.1.Vibrasyon (Vibrato) Çeşitleri

Dilsiz kaval çalgı icrasında kullanılan farklı vibrasyon teknikleri bulunmaktadır. İcra edilecek eserin karakteristik özellikleri, bu tercihlerin kullanılmasında büyük bir rol oynamaktadır (Tekşahin, 2011: 53-54).

Kol salınımı ile yapılan vibrasyon: Dilsiz kavalda sıkça kullanılan, mahalli ve usta icracıların genellikle tercih ettikleri bir vibrato şeklidir.

Baş ile yapılan vibrasyon: Sıkça kullanılmasa da bazı ezgilerde başvurulan bir vibrato şeklidir.

Parmak ile yapılan vibrasyon: Genellikle Balkanlarda kullanılan bir vibrato şeklidir.

Nefes ile yapılan vibrasyon: Dilsiz kavalda sık şekilde olmasa da, kullanılan bir vibrato şeklidir.

Yanak ile yapılan vibrasyon: Genellikle neyzenlerin sıkça kullandığı ve yeri geldiğinde dilsiz kaval icrasında kullanılan bir vibrato şeklidir.

1.3. Glisendo (Glissando)

Notasyonda kullanılan diğer bir efekt ise, bir sestem diğer bir sese doğru giderken tüm seslerin birbiri ardına kesintisiz şekilde hızla duyurulması ile elde edilen *glisendo* efektidir. Glisendo dilsiz kavalda parmak ve üfleme açısı değişiklikleri ile elde edilir. İki nota arasında dalgalı bir çizgi ile gösterilir. İki ses arasının diyatonik ya da kromatik seslerle ani bir hareketle doldurulmasıyla meydana gelir. (Şekil 5)

Şekil 5: Glisendonun nota üzerinde gösterilişi.

2. Süsleme İşaretleri

Bir melodinin duygusunun daha etkili yansıtılması ve anlatımını güçlendirmek amacıyla kullanılan işaretlerdir. Melodide eklenmiş olan notalara “süsleme”, nasıl icra edilmesi gerektiğini gösteren işaretler ise “süsleme işaretleri” denmektedir.

“Ses ya da çalgı müziğinde ezgiye kıvraklık kazandırdığını inanılan bu süslemeler önceleri daha çok sanatçının ustalığına, zevklerine bırakılırdı. Süsleme işaretleri Orta Çağın nota yazılarında bile görülür. 18. yüzyılın sonlarına doğru besteciler süslemeleri kendileri yazmaya başladılar. Batı Müziği’nde XVIII. yüzyılın sonuna kadar bu süslemeler notada yer almaz, icracının tercihine göre kullanılırdı” (Sözer, 1986: 740).

Eserlerin hangi oranda süslenmesi gerektiği konusu nitelikli bir icra açısından büyük önem taşımaktadır. Süslemeleri bir sanat anlayışı içerisinde ve icranın bütünlüğünü bozmamak suretiyle yapmak gereklidir. Her

sanatkâr aklına geldiği gibi süsleme yaptığında, bu müzik icrasını ve anlayışını bozar. Müziğin ifade edilişi sırasında süslemelerin titizlikle kullanılmalıdır (Özbilen, 2007: 8).

Dilsiz çoban kavalının icrasında, tavır ve üslubun ortaya çıkmasını sağlayan en önemli öğeler, çalım sırasında uygulanan geleneksel tekniklerdir. Bu icra teknikleri, melodiyi mekaniklikten kurtarıp, duyguyu zenginleştirir.

Süsleme işaretleri konusuna, dilsiz kaval çalgısında sık kullanımları açısından değerlendirme yapılarak sınırlı bir şekilde yer verilmiştir.

2.1. Tril

Esas ses ile ondan yarım ya da tam ses uzakta bulunan bitişik iki notanın, belirli bir süre içerisinde sıra ile çok hızlı bir şekilde tekrarlanması ile gerçekleştirilir. Nota üzerine konulan “tr” şeklinde gösterilir. Üzerine konduğu notanın değeri kadar ard arda, süratli bir şekilde ve eşit değerlerde yapılan süsleme şeklidir. Dilsiz kaval çalgısında parmakların hızlı bir şekilde perde delikleri üzerinde hareket ettirilmesi suretiyle elde edilir. (Şekil 6)

Genelde eserin donanımına uygun şekilde, bir üst ses üzerinde uygulanır. Gerektiği durumlarda tril yapılacak ses üzerindeki işaretin üstüne (tr) gerekli değiştirme işareti (*diyez, bemol*) kullanılarak belirtilir.

Şekil 6: Trilin nota üzerinde gösterilişi.

2.2. Mordan

Ana notadan önce, notanın değerinden daha kısa iki bitişik notanın ilave edilerek icra edilmesi “Mordan” olarak adlandırılmıştır. Sıra ile ana nota (kısa), bir üst nota (kısa), ana nota (uzun) şeklinde uygulanan biçimi “üst mordan” olarak adlandırılır. Notada üzerinde ♪ işaretleri ile kullanılarak gösterilir (Şekil 7). Sıra ile ana nota (kısa), bir alt nota (kısa), ana nota (uzun) şeklinde uygulanan biçimi ise “alt mordan” olarak adlandırılır ve nota üzerinde ♭ işaretleri kullanılarak gösterilir (Şekil 8).

Şekil 7: Yukarı mordanın üzerinde gösterilişi.

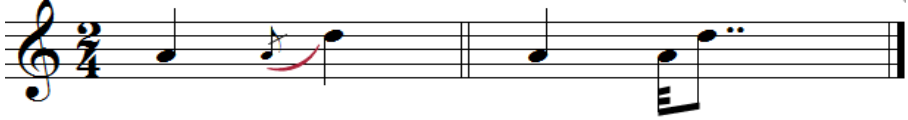

Şekil 8: Aşağı mordanın üzerinde gösterilişi.

2.3. Çarpma

Değerini kendinden önceki veya sonraki bağlı olduğu notadan alan ünison, üçlü ve daha büyük aralıklarla hareket edebilen, süsleme işaretidir. Apojiyatürlerden farkı, çarpma notasının, kendisinden önce veya sonraki notaya bağlı olarak kullanılabilir olmasıdır. (Şekil 9- 10)

Dilsiz kavalda çarpma, parmağın veya parmakların süratlice açılıp veya kapatılması ile elde edilir.

Şekil 9: Nota öncesi çarpmanın yazılışı ve çalınışı.

Şekil 10: Nota sonrası çarpmanın yazılışı ve çalınışı.

2.4. Tremolo

Bir veya iki sesin süratli bir biçimde tekrarı anlamındadır. Ölçülü ve ölçüsüz olmak üzere iki şekilde uygulanır. Ölçülü tremolo belirli bir ritim içerisinde sesin tekrarlanması şeklinde gerçekleşir ve tekrarlanması istenilen birim değere ait çizgiler, asıl notanın altına veya kuyruğuna çizgi eklemek suretiyle gösterilir (Gunca, 2007: 56-57). (Şekil 11- 12)

Şekil 11: Bir seste ölçülü tremolo.

Şekil 12: ki ses arasındaki ölçülü tremolo.

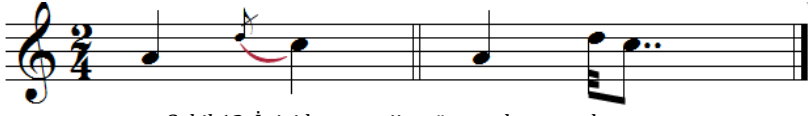
2.5. Apojiyatür

Türk geleneksel müziğinde süsleme notalarından en çok kullanılan "Apojiyatür"dür. Kelime anlamı olarak çarpma, yaslanma, basamak anlamına gelir ve notada asıl nota öncesinde küçük yazılır (Uluç, 2003: 40).

Süs notasına kısaca çarpılıp asıl notaya geçildiği için Türkçede "çarpma" olarak anılır.

2.5.1. Kısa Apojiyatür

"Dilimize abantı sözcüğü ile çevrilen apojiyatür, değerini bağlı olduğu kendinden sonraki notadan alır. Asıl notaya (çıkıcı veya inici) ikili aralık ile hareket eden süs notasıdır. Uzun ve kısa apojiyatür olmak üzere iki çeşidi vardır. (Şekil 13- 14) Burada ele alınan kısa apojiyatürdür (Gunca, 2007: 47).

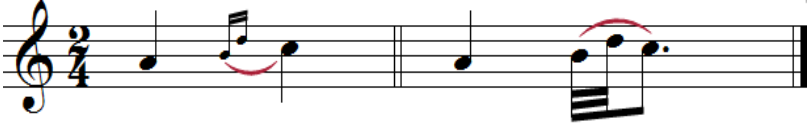
Şekil 13: İnci kısa apojiyatür yazılışı ve çalınışı.

Şekil 14: Çıkıcı apojiyatür yazılışı ve çalınışı.

2.5.2. Çift Apojiyatür

Makamsal müzikte kullanılan, değerlerini kendilerinden bir önceki ya da bir sonraki notadan alabileceği gibi, esas notanın alt ve üst seslerini de kullanabilen bu süsleme, iki hazırlayıcı nota içeren çift çarpma notasıdır (Toz, 2013: 38). (Şekil 15)

Şekil 15: Çift apojiyatür yazılışı ve çalınışı.

3. Artikülasyon İşaretleri

Müzikte seslerin en doğru şekilde telaffuz edilmesini sağlayan işaretlerin tamamına artikülasyon denir. Aynı zamanda artikülasyon, notalar ve sesler arasında geçişi ve birlikteliği sağlayan performans tekniğidir (Gunca, 2007: 35).

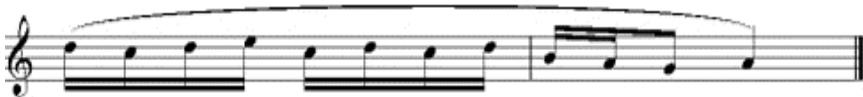
Bir notanın üzerinde herhangi bir işaret yoksa daima notalar birbirlerinden ayrılacak şekilde çalınır. Yani notaların değerleri asıl değerlerinden çok az da olsa kısa tutulurlar. Arada geçen zaman nedeniyle iki ses birbirlerinden ayrı duyulurlar. Bu çalış tarzı legato ile staccato arasında bir çalım şeklinde olur (Yavuzoğlu, 2016: 210).

Nefesli çalguların birçoğunda ses, dilin aniden geri çekilip, dudağın "tu" hecesini söylüyormuş gibi nefes verilmesiyle başlar. "tu" artikülasyonu, her nota için ayrı ayrı uygulanır.

3.1. Legato

Eğer notalar bir kesinti olmadan (birbirlerinden ayrılmadan) bütün şeklinde çalınmak isteniyorsa, bu yay şeklinde bir bağ işareti ile belirtilir. Notalar ard arda duyurulur.

Kaval icrası sırasında, nefesin kesintisiz şekilde üflenmesiyle elde edilir. (Şekil 16)

Şekil 16: Legato (Bağlı) üflemenin notada gösterilişi.

3.2. Staccato

Kesik sesler elde etmek için kullanılır. Dilsiz kaval icrasında kesik sesler genelde “Tü” hecesi kullanılarak elde edilebilir. Üfleme şiddet değişikliği ile üç şekilde ifade edilir. (Şekil 17)

a-Staccato

b-Staccatosimo

c-Mezzo staccato

Şekil 17: Staccato, staccatosimo, mezzo staccato.

4. Gürlük Terim ve İşaretleri (Nüans İşaretleri)

Gürlük sesin hafif veya kuvvetli oluşudur, yani şiddetidir. Bu işaretler iki grupta toplanmaktadır. Melodinin kulağımızda nasıl bir etki bırakması istendiğini anlatan, yumuşak mı, sert mi, hafif mi gür mü icra edilmesi gerektiğini belirten işaretler "nüans işaretleri" olarak da adlandırılmaktadır. Bu işaretler melodinin icrasının hangi gürlükte (şiddette) olacağını ifade ederler.

İlk grupta, bir melodinin icrasının nasıl bir gürlükte icra edileceğini gösteren işaretler yer almaktadır (Tablo 1).

Gürlük Terimi	Gürlük Belirteci	Anlamı
Moltofortissimo	fff	Son Derece Kuvvetli
Fortissimo	ff	Çok Kuvvetli
Forte	f	Kuvvetli
Mezzoforte	mf	Orta Kuvvette
Mezzopiano	mp	Orta Hafiflikte
Piano	p	Hafif
Pianissimo	pp	Çok Hafif
Molto Pianissimo	ppp	Son Derece Hafif

Tablo 1: Gürlük işaretleri

İkinci grupta, melodinin tansiyon yaratması gerektiği noktalarda da yine farklı nüans işaretleri bulunmaktadır. İcracının melodiyi gittikçe gürleştirerek çalması gerektiğini veya birdenbire azaltarak icra etmesi gerektiğini gösteren işaretler de "nüans işaretleri" grubundadır. Kimi zaman hızlı, kimi zaman yavaş şekilde, melodinin gürlüğünün kuvvetliden hafife veya hafiften kuvvetliye değişmesi gerektiğini gösteren ve melodideki duygu değişimini sağlayan nüans işaretleri (Tablo 2).

<i>Gürlük Terimi</i>	<i>Anlamı</i>	<i>Kısa Yazılışı</i>
Crescendo	Gittikçe Çoğalarak	cresc. <
Decrescendo	Gittikçe Azalarak	decres. >
Diminuendo	Gittikçe Hafifleterek	dim.
Rinforzando	Hissedilmeyecek Kuvvetlendirerek Şekilde	rinforz.
Sforzando	Birdenbire Kuvvetlendirerek	sfz.
Smorzando	Gittikçe Kısarak, Azaltarak	smorz.
Morendo	Gittikçe Kaybolarak, Ölerək	morendo...
Estinto	Gittikçe Sönükleşerek	estinto..

Tablo 2: Duygu ifadeleri sağlayan gürlük işaretleri.

5. Hız Terimleri

Bir eserin hangi hızda (metronom) icra edilmesi gerektiğini işaret eden terimlerdir. Eserin dinleyiciye vereceği etki açısından çok önem taşımaktadır. Hızın doğru kullanılmaması eserin gerektiği kadar ifade edilemediği sonucunu doğurur. Türk halk müziği eserlerinde bu terimler kullanılsa da metronom değerleri nota üstünde gösterilerek eserin hızı işaret edilir.

Largo	40-60	Allegro	120-168
Larghetto	60-66	Presto	168-200
Adagio	66-76	Prestissimo	200-
Andante	76-108		
Moderato	108-120		

Yukarıda sıralanmış olan terim ve işaretlerin, nerede ve ne şekilde icra edileceği besteci ve orkestra şefleri tarafından belirlenir. Bu terim ve işaretler, müzikteki tavır ve üslubu, aynı zamanda da bir çalgının tavrını belirleyen ana unsurları oluştururlar.

Sonuçlar ve Öneriler

Notasyonda nefesli çalgılar için kullanılan mevcut terim ve işaretler dilsiz kaval çalgısı icrasında kullanılan bir takım teknik uygulamaların ifadesinde yetersiz kalmaktadır. Bu noktadaki yeni terim ve işaretlerin icra notasyonuna eklenmesi ihtiyacı elzemdir. Bu terim ve işaretler çalgı icrasında ifadenin etkili ve gerektiği bir şekilde dinleyiciye aktarılmasında büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde dilsiz kaval çalgısı üzerine eğitim veren kurum ve kuruluşların, çalgı eğitiminde kullanmış oldukları materyellerde terim ve işaretlerin birkaçı (çarpma, vibrato, tril) haricinde, diğer terim ve işaretler konusuna yeterince yer verilmediği görülmektedir. Yapılan bu çalışmalarda

yalnızca birkaç terim ve işarete yer verilse de bu bilgiler kendi aralarında da tutarsızlıklar göstermektedir.

Genel müzik terminolojisinde “*vurgu*” olarak adlandırılan bu işaretler tek tiptir. Dilsiz kaval çalgısının karakteristik özelliklerini ortaya çıkarma noktasında *vurgunun* çalgı icra özelliklerine uygun şekillerde tanımlanması gerekmektedir. Dilsiz kavalda “*vurgu*” efekti, genellikle parmak, gırtlak (nefesin gırtlak yolu ile tutulup bırakılması) ve dil vurgusu olmak üzere üç ayrı şekilde kullanılmaktadır. Bu vurguların duyumu da, uyandırdığı etki de birbirinden farklıdır. Bu farklar yöresel tavırların ortaya çıkartılabilmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Efektif terim ve işaretlerden *vurgu* işareti dilsiz kaval çalgısındaki icra teknikleri konusunda yeterli karşılığı verememektedir. Dilsiz kaval icrasında, tavır ve üslubun ortaya çıkmasını sağlayan öneri niteliğindeki yeni terim ve işaretler.

Önerilen *Vurgu* İşaretleri

Parmak vurgusu işareti : (*P*>)

Gırtlak vurgusu işareti : (*g*>)

Dil vurgusu işareti : (*d*>)

Çalışmada önerilen terim ve işaretlerin kullanımı ile oluşturulacak eğitim materyallerinde ve notasyonlarda dilsiz kaval icrasının gelenekteki icra özelliklerine dair önemli veriler sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan bu çalışmanın, konu ile ilgili daha sonra yapılacak olan benzeri çalışmalara örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2015). *Türkiye’de dilsiz kaval için yapılmış metodolojik çalışmalar üzerine bir inceleme*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gazimihal, M. R. (1975). *Türk ötkü çalgıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD.
- Gunca, A. (2007). *Kemençe, ney ve tanbur için orkestral yazım tekniği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Kostak, A. T. (2018). *Kanunda süsleme ve modern çalgı teknikleri için alıştırılmalar*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı.
- Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş VI*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özbilen, N. Ö. (2007). *Fasıl şarkıcılığı açısından Türk makam müziğinde süslemeler*. İstanbul: İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Sarı, A. (2018). 2000 yıl öncesinden somut bir tını. 1. *Uluslararası Kaval Sempozyumu Bildirileri*, 55-65, İstanbul: İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı.
- Sözer, V. (1986). *Müzik ve müzisyenler ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tarlabası, B. (1990). *Ortaöğretim için kaval metodu*. İstanbul: AFA.
- Tekşahin, F. (2011). *Dilsiz kaval metodu*. İzmir: Nilmer Ofset Matbaacılık.

- Toz, A. İ. (2013). *Niyazi Sayın'ın taksimlerinde icrayı oluşturan elemanların transkripsiyonu*. İstanbul: Pan.
- Uluç, M. Ö. (2003). *Müzik işaretleri ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Yurt Renkleri.
- Yavuzoğlu, N. (2016). *Uygulamalı müzik teorisi*. İstanbul: İnkılap.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*